

ББК: 63.3(0)я43

I-906

УДК: 94(100)(08)

Історична панорама: Збірник наукових статей ЧНУ. Спеціальність «Історія». – Чернівці: Видавництво Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича «Рута», 2007. – Випуск 5. – 160 с.

У п'ятому випуску збірника розглядаються актуальні проблеми історії нового та новітнього часу, питання суспільної думки, подається аналіз наукової продукції зарубіжних і вітчизняних дослідників. Видання розраховане на науковців, викладачів історії та студентів.

ББК 63.3(0)я43

Редколегія випуску:

Сич О. І., доктор історичних наук, професор
(науковий редактор);

Добржанський О. В., доктор історичних наук, професор;

Марусик Т. В., доктор історичних наук, професор;

Троян С.С., доктор історичних наук, професор (м.Рівне);

Фісанов В. П., доктор історичних наук, професор;

Холодницький В.Ф., кандидат історичних наук, доцент;

Сахновський Є. В., кандидат історичних наук, доцент;

Піддубний І. А., кандидат історичних наук, доцент;

Мінаєв А. В., кандидат історичних наук (відповідальний секретар).

Літературний редактор – **Лукул О. В.**

Рецензент – **Алексієв М. М.**, доктор історичних наук, професор

Друкується за ухвалою Вченої Ради Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Збірник наукових праць «Історична панорама» включений до переліку наукових фахових видань України зі спеціальності «Історичні науки» (Додаток до постанови президії ВАК України від 4.07.2006 р. №1 – 05/7 // Бюлетень ВАК України, № 8, 2006 р.)

Свідцтво Міністерства інформації України про державну реєстрацію № 289,
серія ЧЦ від 23.03. 2005 р.

Усі опубліковані в збірці матеріали подаються в авторській редакції.

За достовірність наведених даних та посилань несе відповідальність автор публікації.

Позиція редакції необов'язково збігається з позицією авторів.

Адреса редколегії: кафедра історії нового та новітнього часу, факультет історії, політології та міжнародних відносин, Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича, вул. Кафедральна, 2, м. Чернівці, 58 012, тел. (0372) 52 – 27 – 39.

E-mail: hist_panorama@yahoo.com

© „Рута”, 2007.

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

УДК 323.27(470+571)«1917»

Жовтень 1917 року: переворот чи революція? (матеріали наукового семінару кафедри історії нового та новітнього часу, 23 жовтня 2007 р.)

23 жовтня 2007 р. відбулося чергове засідання наукового семінару кафедри історії нового та новітнього часу факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Цього разу обговорювалася тема: *«Жовтень 1917 р.: переворот чи революція?»*. На науковому семінарі були присутні не лише співробітники кафедри-організатора, але його, як завжди, відвідали колеги з інших структурних підрозділів ЧНУ, інших вищих навчальних закладів міста Чернівці, а також представники студентства.

Відкриваючи засідання, керівник наукового семінару к.і.н., доцент кафедри **Є. В. Сахновський** відмітив наближення 90-річного ювілею непересічної події ХХ ст., яка багато в чому визначила характер і зміст цілого століття, і яка піддається сьогодні кардинальній переоцінці порівняно з історіографією радянської доби. Він зазначив, що винесена на обговорення тема є і методологічно значущою, і контраверсійною. Її висвітленню була присвячена доповідь завкафедрою історії нового та новітнього часу, доктора історичних наук, професора **О. І. Сича**.

На початку своєї доповіді д.і.н., проф. **О. І. Сич** вказав на характерну для останніх 10 – 15 років тенденцію, а саме: як у спеціальній історичній (аж до навчальної включно), так і у публіцистичній літературі, а також телевізійних програмах і радіопередачах замість загальноприйнятого в радянські часи терміну «Велика Жовтнева соціалістична революція» почав вживатися вислів «жовтневий (або більшовицький) переворот». Відповідно це супроводжувалося й кардинальною зміною оцінки самої події, що сталася в жовтні 1917-го – від беззастережно схвальної до майже однозначно негативної. Принагідно він зазначив, що заміна самого визначення змісту жовтневих подій 1917 р. (проте як і їх значення та наслідків) сталася не внаслідок

появи нових ґрунтовних теоретичних праць і широких наукових дискусій з переосмислення їх сутності та характеру, а переважно в результаті зміни суспільних настроїв, яка, в свою чергу, відбулася під впливом політичної боротьби, що розгорнулася в Радянському Союзі наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. та особливо після його розвалу. Причому ця зміна відбувалася не стихійно, як, на перший погляд, могло видаватися, а значною мірою була підготовлена й відповідним чином „спровокована” тими, хто відкрито почав виступати з антирадянських позицій, – від так званих демократів до націоналістів. Але спробуємо розібратися в цьому питанні спокійно, без емоцій і з наукових позицій з’ясувати: а може й справді тоді, в далекому вже 1917-му в Росії мав місце всього лише державний переворот, або, за словами деяких сучасних авторів, більшовицький путч?

Насамперед треба визнати, що в нашій науковій і почасти у навчальній літературі самий термін „революція” використовувався, та й використовується, часто-густо довільно, без належного усвідомлення чи (що значно гірше) свідомого ігнорування його змісту. Тому в публіцистиці та політологічних оглядах будь-який більш-менш масовий виступ або вияв суспільного незадоволення почали оголошувати революцією. Отож, спершу доведеться нагадати зміст самого поняття „революція” (звісно, насамперед як суспільного явища). Вчені-суспільствознавці під революцією розуміють насамперед різку зміну політичного режиму й державного ладу, що неминуче зумовлює також корінний, якісний переворот у всій соціально-економічній структурі суспільства, причому зазвичай це супроводжується застосуванням насильства як з боку тих політичних сил і груп населення, які зацікавлені у таких змінах, так і з боку тих, матеріальним інтересам і соціальному статусу яких ці зміни загрожують.

Державний же переворот, який здійснюється зазвичай силовими засобами, за своєю суттю являє боротьбу за владу між окремими угрупованнями правлячої еліти чи тих сил, які прагнуть нею стати, тоді як суспільство продовжує перебувати в практично незмінному стані, споглядаючи за цим „зі сторони”. Справжня революція втягує у вир політичної боротьби великі маси народу, приводить до влади нові класи чи соціальні групи, змінює форму власності, різко поляризує суспільство, поділяючи населення на ворогуючі табори, між якими майже неминуче спалахує

громадянська війна. Іншими словами, революція приводить до *сутнісного перетворення* самого соціуму, фактично змінюючи його базові характеристики, тоді як державний переворот – лише до змін у конфігурації політичних сил, які перебувають біля державного керма чи прагнуть ним оволодіти. За всіма „параметрами” того феномену, що зветься „революція”, організоване більшовиками жовтневе збройне повстання, яке зовні нагадувало державний переворот, було насправді початком однієї з найбільш глибоких за своїм історичним змістом соціальних революцій.

Далі проф. **О. І. Сич** сказав, що Росія „завагітніла” революцією задовго до жовтневих подій 1917 р. Її витoki треба шукати в половинчастих і суперечливих результатах реформи 1861 р., яку селянство вважало несправедливою, проте як і аграрну політику уряду в наступні десятиліття. Процес модернізації, якого давно потребувала країна, розпочався, але йшов непослідовно, недостатньо ефективно, бо політика верхівки Російської імперії на чолі з царом гальмувала його. Назрілі завдання суспільного розвитку протягом десятиліть залишалися нерозв’язаними, а їх масштабність і гострота набували загрозливого характеру. Серед них найважливішими були: аграрне питання, яке мало ключове значення для країни, де селянство складало переважачою більшість населення; здійснення, точніше доведення до кінця індустріалізації; піднесення культурно-освітнього рівня народу, без чого доля індустріалізації виглядала б проблематичною; вирішення національної проблеми, яка загострювалася (неруські народи складали 57% населення Російської імперії); демократизація суспільно-політичного життя, тобто заміна вочевидь архаїчних, абсолютистсько-бюрократичних порядків більш прогресивними, буржуазно-демократичними. Небажання правлячих кіл шукати прийнятні для Росії методи розв’язання цих історичних завдань і суперечностей ввергли країну у кризу, що прийняла відкриті й застійні форми. Революційні виступи 1905 – 1907 рр. наочно показали, що російське суспільство впритул наблизилося до небезпечної межі загального соціального вибуху. Світова війна 1914 – 1918 рр. надзвичайно загострила всі суспільні суперечності, а самодержавство в черговий раз довело свою безпорадність, за що й було „покарано” Лютневою революцією. Суспільна криза поглибилася настільки, що навесні 1917 р. Росія фактично розвалювалася, як держава. Нездатність ліберально-буржуазних і

небільшовицьких демократичних сил, які входили до Тимчасового уряду, впоратися після Лютневої революції з нагальними й складними проблемами суспільного розвитку, віднайти реформістський вихід із кризи, робили неминучим новий революційний вибух. Вже за декілька місяців до початку жовтневих подій „Росія дихала повітрям революції, кожна хвилину очікувалася вибух”. Держава опинилася на грані національної катастрофи, бо їй загрозувало найстрашніше – сповзання в анархію. Отже, історичні факти спростовують „модні” сьогодні, але примітивні уявлення, згідно яких у жовтні 1917 р. в Петрограді стався державний переворот, здійснений купкою міжнародних авантюристів, очолюваних Леніним. Порівняно з чисельністю населення країни більшовицька партія справді виглядала купкою революціонерів, і тому їхній прихід до влади завершився б повним провалом, якби вони не висунули гасла, зрозумілі й бажані для мільйонів росіян (хоча, як показали наступні події, від деяких із них потім відмовилися) і рішуче взялися за вирішення завдань, які стояли на порядку денному російської історії вже декілька десятиліть. Принциповий противник більшовиків, відомий російський філософ Микола Бердяєв писав: „Настала година, коли народ не схотів більше терпіти неправди соціального ладу, і весь лад душі народної перевернувся. Ленін не зміг би здійснити свого плану революції й захоплення влади без перевороту в душі народу”.

Будь-який об’єктивний історик знає, що ця подія підірвала *одвічні підвалини* ладу царської Росії. Цього факту просто не можна спростувати, і жодний переворот не здатний зробити подібного. Саме внаслідок подій, що сталися в жовтні 1917 р. в Петрограді, була відкинута система, заснована на приватній власності на засоби виробництва, і відбувся перехід до нових відносин власності, створені нові механізми господарювання, запроваджені нові соціальні цінності та норми моралі. Ніякими новомодними твердженнями та „концепціями” не можна заперечити той очевидний факт, що саме в результаті Жовтневої революції Росія докорінним чином змінила свій історичний вектор руху й стала першою країною в історії людства, яка наважилася будувати нове суспільство – соціалізм.

Доповідач ознайомив присутніх з поглядами поважних зарубіжних дослідників, переважна більшість яких ставиться до Жовтневої революції та її дітища – Радянської держави - без будь-

яких симпатій, але, незважаючи на це, називають її так, як і належить її називати – революцією, хоча й з різними прикметниками, і визнають її великий вплив на світову історію ХХ ст. взагалі та на долю західної цивілізації зокрема. Знаний англійський історик Е. Хобсбаум писав, що більшовицька революція 1917 р. для двадцятого століття стала такою ж головною подією, як французька революція 1789 року для дев’ятнадцятого.

На думку доповідача, до Жовтневої революції в Росії можна ставитися по-різному, і кожний історик, та й, зрештою, пересічна людина має право на свою точку зору щодо неї та власну оцінку. Самий доповідач хотів лише довести, що заперечувати очевидний факт, що в жовтні 1917 р. у Петрограді почалася революція – саме революція, а не всього лише переворот – значить не розуміти сутності самого поняття „революція”, свідомо ігноруючи історичні реалії та ідучи проти здорового глузду. Наприкінці свого виступу проф. **О. І. Сич** навів визначення революції, яке належить знаменитому російському поету О. Блоку, у якому художніми засобами відзеркалена атмосфера та настрої тодішнього російського суспільства, яке відчувало, що восени 1917-го в країні почався катаклізм, ім’я якому – Революція. То ж не варто сперечатися з очевидцями тих подій: їм, які прожили ті буремні роки, як кажуть, видніше.

Нарешті, підсумовуючи свою доповідь, проф. **О. І. Сич** наголосив, що уявити історію ХХ століття без Жовтневої революції в Росії – однієї з найбільш глибоких і драматичних у всесвітній історії – неможливо, бо без неї сама історія цього століття була б іншою.

Після завершення доповіді керівник семінару доц. **Є. В. Сахновський** підкреслив, що доповідач навів переконливі аргументи на користь оцінки Жовтня 1917 р. саме як революції, не приховуючи того факту, що серед представників вітчизняної історичної науки існують і інші погляди на цю проблему. На жаль, людей, які керуються емоціями, досить важко у чомусь переконати. Науковець повинен виходити із самої суті поняття «революція», дотримуватись змісту цього терміну, а зміст є очевидним – це повалення усталеного ладу, яке передбачає перехід державної влади від однієї групи лідерів до іншої (тобто так звана «політична революція»). Надалі вона або супроводжується корінними соціальними змінами («соціальна революція»), або завершується

половинчастими результатами. Доц. **Є. В. Сахновський** зазначив, що у короткому Оксфордському політичному словнику надається саме таке визначення революції, яке не суперечить контексту сьогоднішньої розмови. Водночас, він зауважив, що необхідно із повагою ставитись до тих, хто не поділяє подібну точку зору на суть та зміст Жовтневої революції.

Після завершення доповіді проф. **О. І. Сичу** було задано низку запитань.

*1. Революція – це насамперед зміна влади. Однак по суті зміна влади (повалення царизму, встановлення двовладдя) відбулася у результаті Лютневої революції 1917 р., яка, між іншим, у багатьох новітніх російських підручниках також трактується як «Лютневий переворот». Чи, все ж таки, доцільніше вважати, що зміна влади відбулася в результаті Жовтня 1917 р.? (к.і.н., доцент кафедри історії нового та новітнього часу **П. І. Яценюк**).*

Відповідаючи на запитання, проф. **О. І. Сич** зазначив, що багато хто з дослідників цих подій вважає значення Лютневої революції явно перебільшеним. І навіть деякі сучасники це відмічали; відомим є, зокрема, вислів щодо встановленої у лютому 1917 р. свободи: «свобода – гулящая девка на шалой солдатской груди». Справді, зміна влади відбулася, виникла нова форма правління: республіка замість самодержавства, однак назрілі протягом попередніх 40 років соціальні проблеми та суперечності новою владою не вирішувались. Соціальна структура, відносини власності залишилися такими, як і за часів самодержавства. Натомість, невдовзі після лютого виявилось, що у найдемократичнішій на той час у світі післяреволюційній Росії славнозвісна свобода перетворюється на суцільну анархію. Щодо Рад, які масово з'явилися після лютого 1917 р., то більшовики вдало використовували цю ідею, втім, саме після Жовтня Ради почали набувати принципово іншого змісту, як органи влади.

Доповнюючи дану відповідь, доц. **Є. В. Сахновський** зазначив, що в історичній науці поняття «революція» вживається як у вузькому, так і в широкому розумінні цього слова. У вузькому значенні береться безпосередньо час зміни влади (власне державний переворот) і найближчі після нього події та заходи нового режиму. У широкому ж розумінні революція може бути розтягнута на декілька років, тобто мається на увазі революційна епоха (як, наприклад, Велика Французька революція, що

розпочалася у 1789 р. і завершилася, по суті, вже після наполеонівських війн).

Коментуючи дану проблему, д.філос.н., професор Чернівецького торгово-економічного інституту КНТЕУ **В. В. Павловський** підкреслив, що революція може розглядатися як у суворому, так і не в суворому значеннях. У першому випадку мова йде про глибокі послідовні перетворення. У не суворому ж сенсі слово «революція» означає переворот, захоплення влади, тоді як суспільство залишається на тому ж рівні розвитку.

*2. Якщо революція – це об'єктивно назрілий, глибокий, необхідний процес, то чому ж події Жовтня 1917 р. призвели до таких сумних наслідків, зокрема, якщо порівняти економічні показники Російської імперії початку ХХ століття з повним розвалом і стагнацією пострадянських країн у 90-тих рр.? (к.психол.наук, доцент кафедри психології ЧНУ **А. Е. Пасніченко**).*

Відповідаючи на запитання, проф. **О. І. Сич** зазначив, що власне революція та її результати - це зовсім різні речі. Потрібно говорити про суть того, що сталося в жовтні 1917 р., уникаючи в даному контексті моралізаторства. Так само, як у 90-х рр. гасло «Комунізму в Росії кінець» не мало нічого спільного із об'єктивною реальністю, оскільки комунізм у Росії ніколи й не був побудований. Безпосередні результати Жовтневої революції були вагомими, і це не можна спростувати. Те, що потім більшовики почали від них відмовлятися, знецінювати тощо – це інше питання, це вже трагедія революції. Зазвичай революції мають висхідну і низхідну лінії розвитку. Під час і в результаті низхідної лінії революції в нас і народилося деформоване суспільство. Але навіть при цьому позитивна динаміка розвитку радянського суспільства, закладена Жовтнем, тривала принаймні до початку 1970-х рр., і це також факт. США та інші провідні країни капіталістичного світу не вели б з СРСР такої запеклої боротьби, якби вони не бачили у ньому небезпечної для свого суспільства альтернативи, виклику своїм цінностям. І погіршення соціально-економічного становища в СРСР протягом 1980-х рр., у тому числі, як наслідок цієї боротьби, аж ніяк не впливало з того, що закладалося у жовтні 1917 р.

Висловлюючи свої міркування з приводу даного питання, асистент кафедри історії нового та новітнього часу **В. М. Папук** зауважив, що порівнювати рівень соціально-економічного розвитку до 1913 р. чи 1917 р. з рівнем кінця 80-х – початку 90-х рр. взагалі

науково некоректно, оскільки це інші історичні епохи, з різною динамікою розвитку, принципово відмінними передумовами та рушійними силами.

*3. Наскільки революційна ідеологія більшовиків відповідала класичному марксизму? (к.і.н., доцент Чернівецького торгово-економічного інституту КНТЕУ **О. Т. Безаров**).*

Відповідаючи на запитання, проф. **О. І. Сич** зазначив, що покійний російський письменник В. Кожин висловив вельми цікаву думку: у той час існувало ніби дві революції – революція для Росії та Росія для революції. «Революція для Росії» – поза сумнівами була б позитивним явищем, оскільки вона вирішувала б ті завдання, які вже давно назріли в країні. Те, що відбулося у жовтні 1917 р. – не було соціалістичною революцією за своїм характером, оскільки країна менш за все була готова до власне соціалістичних перетворень. Росія потребувала не *соціалістичної*, а *соціальної* революції. Однак на чолі держави опинилися більшовики, ортодоксальні марксистки, які мріяли про світову революцію і нерідко сприймали Росію як в'язку хмизу на вогнище світової революції. Ні Ленін, ні Троцький на зорі Радянської влади не думали, що вона довго протримається. Той же Троцький говорив, що якби вороги більшовиків додумалися висунути гасло про куркульського царя, більшовицька влада впала б дуже швидко. Отож, спершу більшовики намагалися реалізувати «Росію для революції», тобто стимулювати своїми діями початок світової революції. Коли ж з'ясувалося, що в Європі спроби здійснення соціалістичних революцій зазнали поразки, тоді як у Росії більшовики вистояли, то Ленін першим почав переконувати своїх товаришів по партії у необхідності будувати соціалізм в окремо взятій країні, тобто в Росії. І тоді більшовики розпочали *соціалістичну модернізацію* Росії, спрямовану на подолання її хронічної відсталості від світових лідерів.

*4. Хотілося б почути не лише аргументи на користь версії, що Жовтень 1917 р. – це революція, але і контраргументи, якими оперують прихильники думки, що це був переворот (асистент кафедри історії нового та новітнього часу **В. І. Пінцак**).*

У своїй відповіді на запитання асист. **В. І. Пінцака**, проф. **О. І. Сич** зауважив, що при підготовці своєї доповіді ретельно вивчив аргументи тих, хто стверджує, що у жовтні 1917 р. відбувся лише переворот у результаті більшовицького заколоту. По-перше,

вони оперують самим терміном «переворот», маючи на увазі одномоментний акт захоплення більшовиками державної влади, що, як зазначалося в доповіді аж ніяк не вичерпує поняття «революція». По-друге, посилаються на те, що самі організатори жовтневого повстання інколи називали його переворотом. Однак набагато частіше лідери більшовиків все ж таки застосовували слово «революція», а навіть там, де вони вживали термін «переворот», то мали на увазі «революційний переворот»: адже якщо переворот приводить до революційних змін, він неминуче переростає в революцію. По-третє, часто стверджується, що Жовтнева революція була нав'язана із зовні, була, мовляв, спровокована, і Ленін відпрацьовував німецькі гроші, а Троцький – американські. Зараз це дуже пропагується, так само, як і теза про «єврейський заколот». На жаль, сьогодні такий час, коли суспільству нав'язується одна точка зору. Ніхто, натомість, не згадує роботи таких авторів, як Старцев, Соболев, де переконливо доводиться, що всі версії щодо організації більшовицького перевороту на іноземні гроші є, м'яко кажучи, нісенітницею. Це підтверджують і нещодавно опубліковані роботи поважних зарубіжних вчених, таких як Рабинович, Ляндерс та ін.

*5. Що було б, якби більшовики не змогли утриматися при владі? Яким міг би бути подальший історичний розвиток Росії? (к.і.н., доцент Чернівецького торгово-економічного інституту КНТЕУ **О. Т. Безаров**).*

Відповідаючи на дане запитання, проф. **О. І. Сич** відмітив, що здебільшого вимальовувалися дві головні альтернативи розвитку Росії після 1917 р.: або анархія і подальший розпад країни, або кривава диктатура. При цьому на користь другого рішення ще до Жовтневої революції висловлювалися чимало як державних діячів, так і представників інтелігенції, наляканої «розгулом свободи». Багатьом із них революція свого часу уявлялася в романтичному забарвленні, як торжество людського братерства тощо, тому суворой справді часто „неприємна” реальність їх просто шокувала. Чимало представників як есерів, меншовиків, так і кадетів почали говорити, що без крові просто не обійтись. По суті, демократичні завоювання Лютого були приречені: країна виявилася до них просто не готовою.

Після відповідей доповідача на поставлені йому запитання розпочалося обговорення окресленої проблеми, в ході якого будь-хто з присутніх міг висловити свої думки.

Так, к.і.н., асистент кафедри історії нового та новітнього часу ЧНУ **А. В. Мінаєв** зазначив, що з масиву проблем, поставлених перед дослідниками Жовтневою революцією, варто виділити дві найбільш дискусійні: 1) характер революції та 2) її хронологічні рамки (періодизація). У радянській історіографії на перше питання давалася однозначна відповідь – революція мала соціалістичний характер, тоді як друге питання, по суті, ігнорувалося. Однак не все так просто, адже ще В. Ленін свого часу зазначав, що в жовтні 1917 р. було одночасно завершено буржуазну революцію, а Л. Троцький в одному з листів підкреслював, що соціальний зміст революції з жовтня 1917 р. до липня 1918 р. «не може бути охарактеризований як соціалістичний переворот».

Досить складним є питання щодо визначення періодизації та хронологічних рамок революції сьогодні. Верхня межа зрозуміла – це 1917 рік. Але коли ж Жовтнева революція закінчилася? Питання лишається відкритим. В академічній та навчальній літературі доводиться зустрічати кілька варіантів кінцевої хронологічної межі (наприклад, 1920 рік – завершення Громадянської війни та початок переходу до НЕПу, або 1922 рік – утворення СРСР, або навіть 1924 рік – очевидно, рік смерті В. Леніна). Однак ці дати, на думку асист. **А. В. Мінаєва**, можна вважати суто формальними, адже якщо взяти їх за основу, то куди тоді подіти сталінську «революцію згори» кінця 20-х – 30-х рр. Остання, привівши до згортання демократичних процесів та формування тоталітарного режиму в політичній царині, водночас стала прямим продовженням ліворадикальних перетворень у соціально-економічному житті суспільства, тобто, в цьому плані, безпосереднім продовженням Жовтня 1917 р.

Далі асист. **А. В. Мінаєв** зауважив, що, з огляду на проблему хронології та характеру Жовтневої революції, хотів би звернути увагу на одну маловідому публікацію, яка з'явилася в середині 1990-х рр. у московському лівodemократичному й лівомарксистському журналі «Альтернативи» (*Тарасов Олександр. Етапы революционного процесса // Альтернативы. – 1995. - № 4. - С. 157-165*). По-перше, автор даної публікації розглядає не революцію як одномоментний акт, а революційний процес, який

розтягнений у часі і проходить декілька обов'язкових стадій. По-друге, щодо характеру революційного процесу власне в Росії, то автор розцінює його як буржуазно-демократичний (при тому, що на певних стадіях відбувся вихід за межі суто буржуазно-демократичних завдань та перехід до вирішення соціалістичних завдань попри відсутність необхідних для цього об'єктивних передумов). У цьому контексті протиставлення Лютого і Жовтня 1917 р. (про що говорив доц. **П. І. Яценюк**), взагалі знімається, оскільки обидві є не окремими революціями, а етапами *єдиного, цілісного революційного процесу*. Стадій, характерних для будь-якої революції, на думку Тарасова, нараховується п'ять:

Революційна демократія (період піднесення революції, розквіту громадянських свобод, повільного, поступового поглиблення революційного процесу). На цій стадії основним завданням є подолання дореволюційного устрою, але поступово, ніби «навпомацки». В російських умовах цій стадії відповідав період влади Тимчасового уряду (з лютого по жовтень 1917 р.)

Революційна диктатура (період звуження демократичних прав і свобод, перетворення методів управління на військові). На цій стадії вирішуються всі основні питання, поставлені перед даною революцією, більше того, революційна диктатура, як правило, виходить за межі вирішення завдань даної революції. Ця стадія є вершиною революційного процесу і кінцем піднесення революції. В історії Росії вона втілювалася у періоді більшовицької диктатури в 1917 – 1927 рр., хоча, на думку автора публікації, вже запровадженням НЕПу режим вичерпав своє історичне призначення.

Контрреволюційна диктатура в псевдореволюційному одязі (або, за аналогією з Великою Французькою революцією, «термідор»). На цій стадії активно експлуатуються революційні досягнення та успіхи попереднього періоду, однак політичним завданням режиму є придушення тих сил та осіб, хто хотів би продовження чи поглиблення революції. В СРСР «термідор» почав формуватися в 1927 р. і завершив власне становлення в 1934 р. Однак, як вважає Тарасов, специфікою російської революції є неймовірна розтягненість у часі «термідоріанської» стадії, яка, фактично, протягнулася до 1985 р. (хоча розкладання режиму виразно проступило вже за Хрущова та Брежнєва).

Останніми двома стадіями є *контрреволюційна демократія* або «директоріальний» режим (період зміцнення та затвердження нових економічних відносин, нового розширення суспільства) та *відкрита контрреволюційна диктатура* або «брюмер» (період стабілізації режиму, відкидання крайнощів з обох боків та відновлення деяких зовнішніх рис дореволюційної епохи). В російських умовах стадія контрреволюційної демократії припала на кінець 80-х – 90-ті рр., а після розстрілу «Білого дому» в жовтні 1993 р. російська влада суміщає риси «директорії» та бонапартистського режиму. Цілком очевидно, висловив припущення асист. **А. В. Мінаєв**, що якби автор писав свою статтю сьогодні, то мав би підстави розцінити режим Володимира Путіна як свого роду «бонапартистський». У цілому ж, попри певний схематизм даної концепції, вона дозволяє під іншим кутом зору подивитися на проблему характеру та хронології Жовтневої революції.

Доц. **П. І. Яценюк** зазначив, що хотів би дещо відійти від теорії й перевести розмову в практичне русло. У підручниках, що стосуються даного періоду в історії, майже на рівних правах вживаються обидва терміни, як «революція», так і «переворот». При цьому у відомого всім канадського історика О. Субтельного, а також у підручнику «Всесвітня історія», що вийшов в 2001 р. українською мовою, використовується термін «переворот», а в російських виданнях останніх років, навпаки, переважає термін «революція». Однак, у будь-якому випадку термін «Велика Жовтнева соціалістична революція» знятий. Щодо епітету «Велика», то, очевидно, радянські історики вирішили провести аналогію з Французькою революцією кінця XVIII ст. Але виникає питання: чому, наприклад, мексиканська чи китайська революції не називаються великими? Чи, навпаки, хіба існують революції маленькі або середні? Зрозуміло, що ці питання риторичні.

Щодо ж терміну «соціалістична революція», то його також не можна вважати вдалим, адже за класичним марксизмом для соціалістичної революції необхідна наявність високого рівня розвитку продуктивних сил. Лише коли в рамках капіталістичного суспільства продуктивні сили втрачають потенціал для наступного розвитку, відбувається соціалістична революція. Але Жовтнева революція пройшла не за Марксом, а за Леніним. Головними причинами стали Перша світова війна і відсталість Росії. Отож,

революція мала на меті подолати цю відсталість й відкрити Росії шлях до індустріальної цивілізації. Водночас, як стверджував американський дослідник А. Рабинович, російська революція мала неабияке значення не лише для Росії, але й для всієї Європи. При тому, що Жовтнева революція, поза сумнівами, мала і позитивні, і негативні результати, її не можна характеризувати як *національну катастрофу для Росії, а, навпаки, як засіб для запобігання такої національної катастрофи*.

Наприкінці виступу доц. **П. І. Яценюк** висловив особисте припущення, що підстави називати жовтнєве збройне повстання переворотом з'явилися ще й тому, що рішення ЦК партії більшовиків про початок повстання було прийнято 10-ма членами цього органу проти 2-х (при загальній чисельності в 21 чол.), тобто з формальної точки зору нелегітимно.

Проф. **В. В. Павловський** наголосив насамперед на морально-етичному аспекті проблеми, адже будь-яка сфера людської діяльності, у тому числі викладання у вищій школі, нерозривно пов'язана з етикою. І якщо викладач говорить, а науковець пише в своїх публікаціях, що в жовтні 1917 р. відбувся путч, що передумови його були стимульовані штучно, то чи не ганьбить такий викладач і науковець своє власне минуле, історію, з якою всі ми разом пов'язані? Для історика є дуже важливим знайти позитивні моменти в минулому власного народу, робити акцент насамперед на них. Тим більше, що колишніми партійними ідеологами, на кшталт О. М. Яковлева, вже було зроблено достатньо для дискредитації історії радянської доби. Принцип конкретно-історичного підходу, за який на словах виступає кожен вчений-суспільствознавець, на жаль, сьогодні продовжує часто порушуватись. Насправді є безсумнівним, що Росія 1917 р. (та й не лише Росія, а вся Європа того періоду) були, як кажуть, «вагітні» революцією, що наочно показала доба післявоєнної нестабільності 1918 – початку 1920-х рр. Як Лютнева, так і Жовтнева революції були діалектично пов'язані з Першою світовою війною. Саме остання стала потужним каталізатором усіх наступних подій. А щодо Жовтневої революції, то вона насправді була великою, хоча б у тому сенсі, що вплинула на усі подальші події в світі. Після Другої світової війни виникла так звана «світова система соціалізму». З її розвалом, однак, принаймні чотири країни – Китай, Куба, В'єтнам, Північна Корея – продовжують у той чи інший

спосіб дотримуватись соціалістичного характеру розвитку своїх суспільств. По суті, ми сьогодні живемо у нову епоху, яка також, так би мовити, «вагітна» грізними майбутніми подіями, катаклізмами, які нерідко вириваються на поверхню несподівано для стороннього спостерігача. Однак всі ці події, на думку проф. **В. В. Павловського**, хочемо ми чи ні, є останніми ланками довгого ланцюга, а першими його ланками можна вважати саме Першу світову війну та Жовтневу революцію в Росії.

Підбиваючи підсумок засідання, керівник наукового семінару доц. **Є. В. Сахновський** зазначив, що Жовтнева революція 1917 р. поставила перед істориками, філософами, суспільствознавцями стільки питань, що не лише розв'язати, а навіть стисло окреслити їх всі впродовж одного семінару є просто неможливим. І надав прикінцеве слово головному доповідачеві проф. **О. І. Сичу**.

У своєму заключному слові проф. **О. І. Сич** зауважив, що та дискусія, яка виникла під час обговорення проблеми, зайвий раз переконує у важливості та актуальності даної теми як для науковців, так і для суспільства в цілому. Багато її аспектів і дотепер залишаються нез'ясованими. Наприклад, викладач пояснює студентам хронологічні рамки англійської, французької, інших революцій, але йому сьогодні важко назвати хоча б один підручник (сучасний чи старий), де були б визначені хронологічні межі Жовтневої революції. Навіть прихильники Жовтневої революції та соціалістичної ідеї нічого не можуть запропонувати з цього приводу. Проф. **О. І. Сич** підкреслив одностайність всіх присутніх у тому, що події жовтня 1917 р. заслуговують на те, щоби називатись саме революцією, а не переворотом. Однак якою революцією? Як оцінювати її наслідки, результати, її значення? І тут кожен має право оцінювати її по-різному - негативно чи позитивно - залежно від власних поглядів та наукового сумління. Водночас проф. **О. І. Сич** висловив особисту точку зору, що Жовтнева революція в Росії була не просто революцією, а має всі підстави вважатися й називатися саме Великою революцією, проілюструвавши свою думку висловом всесвітньо відомого британського історика Е. Хобсбаума, що більшовицька революція 1917 р. для XX ст. стала такою ж головною подією, як Французька революція 1789 р. – для XIX ст. І уявити історію сьогоднішнього світу без Жовтневої революції неможливо.

Огляд підготували О. І. Сич та А.В. Мінаєв